

Az NGO-k mint politikai szereplők

Szakmai Összefoglaló

Az 1990-es évektől kezdődően a nemzetközi szinten tevékenykedő, úgynevezett „nem kormányzati szervezetek” (international NGO) egyre fontosabb szereplői lettek a nemzetközi politikai rendszernek. Számos államban tartanak fent irodát és vannak hatással a helyi közélet alakulására. Tevékenységükről az azt vizsgáló szakirodalom jellemzően vegyesen nyilatkozik, egyes szerzők pozitív felütéssel, mások kritikával közelítenek ezen NGO-k működéséhez. Jól azonosítható ugyanakkor az is, hogy ezen szervezetek egy része időközben a különböző országok belpolitikájának aktív szereplőivé is váltak. A szakirodalomban az NGO-kal összefüggésben említett kritikák alapvetően három területre összpontosulnak: a politikai legitimációra, az elszámoltathatóságra és a működéshez szükséges anyagi források előteremtésének módjára. Az első két esetben – a kritikusok szerint – a vizsgált NGO-k gyakran a hálózatosodás útján, egymás eredményeire hivatkozva, valódi társadalmi támogatottság nélkül teremtik meg legitimációjuk alapjait, miközben a nyugati világban bevett politikai rendszerek a képviselői alapú legitimációra épülnek. Ebből az aspektusból nézve, noha bizonyos NGO-k ugyanabban a szférában tevékenykednek, helyzeti előnnyel rendelkeznek a dedikáltan politikai szerveződésekkel szemben. Hiszen közéleti szereplésükkel átalakíthatják egy-egy társadalmi kérdés megítélését, miközben a szervezetek legitimációját elszakítják a társadalmi támogatottságtól – amely a dedikáltan a közhatalom alakítására és kinyilvánítására létrejött politikai szerveződések számára a nyugati típusú politikai rendszerekben nem lehetséges. Az elszámoltathatósági deficit kapcsán emellett többször felmerül, hogy az NGO-k döntéshozatali mechanizmusai, a vezetőkre vonatkozó kiválasztási eljárások is jobbra megismerhetetlenek maradnak a széles közvélemény számára. Az anyagi források gyűjtésének gyakorlata is tartalmaz aggályos elemeket: az NGO-k nagy száma miatt ugyanis egyfajta verseny alakul ki a forrásokért, emiatt ezek a szervezetek hajlamosak a szakmai szempontokat alárendelni a forrásokat biztosító donorok érdekeinek. Ilyen esetben az NGO-k kvázi lobbiszervezetként működnek egy-egy országban. Éppen ezért a legfrissebb jogalkotási trendek az NGO-kra vonatkozó szabályozás és politikai- és lobbiszervezeteket érintő jogszabályi keretek közelítését jelzik. Ezen változások célja általánosságban egyrészt az átláthatóság növelése, másrészt a politikai szervezetekre vonatkozó korlátozások (pl. a külföldi donor befolyásának visszaszorítása) kiterjesztése.

Az Egyesült Államokban hatályos Foreign Agent Registration Act, azaz a külföldi ügynökök regisztrációját célzó törvény, amely eredeti keletkezését tekintve kifejezetten a külföldi finanszírozású befolyásszerző szervezetek tevékenységének szigorú kontrollját tette meg célkitűzésül. Bár a törvény alkalmazásának gyakorisága visszaszorult az 1990 utáni években, ennek elsődleges oka, hogy az USA jellemzően inkább egyéb eszközökkel monitorozza ezeket a szervezeteket. Ennek ellenére a 2010-es évekből is ismerjük a Deutsche Bank és a Podesta Group esetét, amely ügyek során a FARA hatálya alá tarozónak ítélték meg részben vagy egészben külföldi finanszírozásból működő szervezeteket.

Tanulmányunk zárásaképpen pedig megvizsgáltuk azoknak a szervezeteknek a listáját, amelyek hazánkban külföldi forrásokból gazdálkodva politikai vagy lobbitevékenységet fejtenek ki. Fontos kiemelni, hogy az általunk vizsgált szervezetek esetén nem önmagában a politikai tevékenység lehet aggályos, hanem a különböző programjaik során a források pontos feltüntetésének elhagyása. Az általunk vizsgált szervezeteknek közül az Eötvös Károly Intézet, a K-monitor, az Ökotárs Alapítvány, az Amnesty International Magyarország és a Társaság a Szabadságjogokért esetén merül fel annak indokoltsága, hogy a jelenleginél egyértelműben és gyakrabban tüntessék fel a

gazdálkodásuk során felhasznált külföldi forrásokat és azok eredetét. Ezzel összefüggésben működésüket és vagyongazdálkodást szigorúbb adminisztratív feltételekhez (regisztráció) volna célszerű kötni.

1. Az NGO-k a nemzetközi politika önálló szereplői

A nemzetközi kapcsolatok rendszerére vonatkozó különböző elméletek meglehetősen keveset foglalkoznak az úgynevezett nem kormányzati szervezetek (NGO) nemzetközi rendszerre gyakorolt hatásával. Ennek alapvetően két oka van. Egyiket az elméleti korlátok jelentik, hiszen nincs egy általános, tudományos értelmezési keretrendszere az NGO-knak, azokat – elemzési megközelítésektől függően – többféleképpen, sőt különféleképpen is értelmezik: társadalmi szervezetként, nyomásgyakorló csoportokként, stb. (Rix, 1993) (Tarrow, 1998) A másik jelentős ok, hogy az NGO-k alapvetően nem tartoznak a klasszikus elméletek értelmezési keretrendszerébe, ezek középpontjában ugyanis az államok vannak. Itt azonban érdemes egy megjegyzést tennünk: a nemzetközi kapcsolatok alapelméletének számító realista megközelítés újabb, immáron neorealista irányzathoz sorolt teoretikusai nem tagadják államokon kívüli szereplők, így az NGO-k létét, jelentőségét és hatását. Egyik kiemelkedő képviselőjük, Kenneth Waltz szerint az államok nem jelentik és nem is jelentették a nemzetközi kapcsolatok kizárólagos szereplőit. (Waltz, 1986) Az elmúlt években, évtizedekben az NGO-k egyre jelentősebb befolyásra tettek szert. (A nemzetközi kapcsolatok másik jelenetős nagyelmélete, a liberális elmélet – jellegéből fakadóan – a nem állami szereplők tevékenységének nemzetközi rendszerre gyakorolt hatására szintén kifejezetten nagy hangsúlyt helyez.)

Az NGO-k immáron a nemzetközi rendszer és az egyes országok belpolitikájára is hatással vannak. Bár eszközrendszerüket és képességeiket tekintve továbbra sem tekinthetőek az államokkal egyenértékű szereplőknek, azonban érdemes felhívni a figyelmet arra, hogy bizonyos – elsősorban komoly pénzügyi háttérrel bíró – NGO-k jelentősebb nemzetközi befolyással bírnak, mint egyes – kisebb, kevesebb eszközzel bíró – államok. Az elmúlt években a nemzetközi kapcsolatokban tapasztalható új trendek okán változás figyelhető meg a szakirodalomban, ugyanakkor az NGO-k – jelentőségük ellenére – továbbra sincsenek kellően figyelembe véve a nemzetközi rendszerre gyakorolt hatások vizsgálatakor. Az 1990-es években ismertté vált két elmélet, a transznacionalizmus és a konstruktivizmus azonban már kifejezetten jelentősnek mondható figyelmet fordított a nemzetközi, nem állami szereplők nemzetközi kapcsolatokra gyakorolt hatásainak vizsgálatára (Ahmed & Potter, 2006). A brüsszeli székhelyű Carnegie Europe egyik legfrissebb tanulmányában is a nemzetközi NGO-kkal kapcsolatos kritikákkal foglalkozik. A kutatóközpont tanulmánya is kitér arra a jelenségre, hogy bár ezek a szervezetek hatékony és jelentős politikai tevékenységet fejtenek ki, helyi támogatottságuk általában alacsony. Ez a tanulmány szerint azonban feszültségeket kelt a politikai rendszerben, mivel az NGO-k a hagyományos politikai szereplők helyét igyekeznek átvenni, így a hagyományos politikai szereplők egyre inkább versenytársakat látnak ezekben az NGO-kban. (Carnegie, 2017)

A transznacionalizmus – bár jellegéből fakadóan egy másfajta nézőpontból közelíti meg a kérdést – arra mindenképpen alkalmas, hogy rávilágítson a nemzetközi szintű összefonódására, egymással való kölcsönhatására, befolyásoló erejük ilyen módon történő felerősítésére. Ezeket a lehetőségeket kihasználva pedig felhívják a figyelmet, sőt akár jelentőségéhez mérten felerősítve is képesek bemutatni bizonyos általuk fontosnak tartott kérdéseket, amelyek nemzetközi szinten, s gyakran az államoktól függetlenül, azokat negligálva értelmezhetőek.

A konstruktivista megközelítés már kifejezetten úgy tekint az NGO-kra, mint amelyek rendelkeznek a nemzetközi rendszerre vonatkozó befolyásolási képességekkel és eszközrendszerrel. Ezek a képességek eltérőek és más jellegűek az államok hagyományos adottságaitól, ugyanakkor bizonyos kérdésekben kifejezetten hatékony, sőt, a hagyományos képességek alkalmazásánál is hatékonyabb eredményt képesek elérni. (Ahmed & Potter, 2006)

Mindenképp figyelemre méltó, hogy az alapvetően „statikusnak” tekinthető elméletek, amelyek a nemzetközi rendszer működésének leírásakor hosszú távon az egész rendszer működésére hatással lévő jelentősebb folyamatokra, szereplőkre fókuszálnak, egyre nagyobb figyelmet fordítottak és fordítanak az NGO-k nemzetközi rendszert befolyásoló, sőt alakító képességeire, eszközrendszerére, működésére. Az elmúlt időszakban azt láthattuk, hogy az NGO-k egyre inkább igyekeztek és igyekeznek előnyükre fordítani, hogy nem tekinthetők az államokkal egyenértékű nemzetközi szereplőknek, de ugyanakkor különböző területeken azonos, sőt, sok esetben jelentősebb, kiterjedtebb képességekkel is rendelkeznek, mint bizonyos államok. Ez lehetőséget biztosít a számukra, hogy az általuk fontosnak tartott ügyekben nemzetközi szinten úgy fejthessenek ki jelentős, sokszor államok befolyásolási képességeivel összemérhető jelentőségű hatást, hogy mindeközben – jellegükből fakadóan – az mégsem tűnjön olyan egyértelmű, direkt befolyásolásnak (s vonja magára az azzal járó figyelmet), mint ahogyan az az államok ilyen jellegű tevékenysége során tetten érhető.

2. Az NGO-k politikai tevékenységének jellemzői és hiányosságai

A fent leírtak alapján is jól látszik, az NGO-k – az államokhoz hasonlóan – jelentékeny szereplői lettek a nemzetközi politikának (Kraner & Kinsella, 2012:2). Ez a tény azonban számos olyan aggályt vet fel, amelyre a nemzetközi szakirodalom is kitér. Az észrevételek leginkább három téma köré csoportosulnak, ezek a legitimitás (reprezentáció), az elszámoltathatóság és az anyagi támogatóktól (donorok) való függetlenség kérdése (Hudson, 2001:335) (Cooley & Ron, 2002:17). Természetesen ezek a kérdések részben összekapcsolódnak, de az érthetőség kedvéért ebben a keretben tárgyaljuk őket.

A nemzetközi, kormányoktól független civil szervezetek az 1990-es évek után váltak jelentékeny szereplővé, amikor is a Szovjetunió felbomlása után számos posztszovjet állam döntött a nyugati típusú intézményrendszerek átvétele mellett, illetve a jugoszláv háborúk és az afrikai fegyveres konfliktusok jelentős civil áldozatokkal jártak. A tranzíciós országok esetén az NGO-k elsősorban a politikai intézményrendszerek és a jogszabályi környezet kialakításában vettek rész, míg a háborús térségekben inkább a humanitárius tevékenységükkel emelkedtek ki (Cooley & Ron, 2002:9).

2.1. Reprezentációs deficit

Az NGO-k jelentőségének növekedésével számos tudományos igényű elemzés látott napvilágot abból a célból, hogy működésük alapjait feltárja. Értelemszerűen ezen elemzések egy része elismerte az NGO-k munkáját, néhány szerző azonban kritikával is illette ezeket a szervezeteket. Az elismerő és kritizáló irodalomra egyaránt jellemző, hogy foglalkoztak az NGO-k társadalmi felhatalmazásának kérdésével, azaz azzal, hogy milyen legitimációs alappal fejtik ki tevékenységüket (Van Tuijl & Jordan, 2000:2057). A modern, nyugati típusú demokráciákban ugyanis az a társadalom egy csoportjának képviselői alapja (representation claim) jellemzően a szabad, egyenlő és titkos választásokon való részvétel, és az ott elért eredményen alapul. Azt a kritikai és támogató szakirodalom is elismeri, hogy ezek a feltételek nem teljesülnek az NGO-k esetén. A támogató jellegű szakirodalom mindezek mellett igyekezett olyan kategóriákat megnevezni, amelyek az NGO-k mint politikai aktorok legitimitását adják. Ezeket az érveket alapvetően három kategóriába lehet csoportosítani (Saward, 2009:3). Ezek a mozgalom alapú legitimitás, a küldetés alapú legitimitás és a szakmai legitimitás. Mozgalom alapú legitimitásról akkor beszélhetünk, ha egy politikai párttá nem formálódott széles közösség áll egy-egy NGO munkája mögött. Ebben az esetben kvázi a támogatók nagy számára hivatkozva ismeri el a támogató irodalom az NGO-kat legitim politikai szereplőként. A küldetés alapú legitimitását ezen szervezeteknek a támogató szakirodalom szerint az adja, hogy olyan témákat vagy értékeket képviselnek, amelyek a – tanulmányok szerint – univerzális érvényűek, tehát azok támogatása és legitimitása nem lehet kérdés. A szakértelem alapú legitimitás pedig azt jelenti, hogy az ezen szervezetek által végzett tevékenység olyan színvonalú, amelyből egyből következik azok társadalmi haszna, tehát közéleti

legitimációja is. Ezeket a felvetéseket azonban számos szakirodalom kritika tárgyává tette, és noha a támogató jellegű publikációk is elismerik a problémák létét, nem reflektálnak a kritikusok által felvetett kérdésekre (Nnafie, 2010:9).

A kritikusok szerint ugyanis egyedül a mozgalom alapú legitimáció az a közéleti alap, amely valamelyest megfelel a klasszikus demokratikus legitimációs kritériumoknak. Ebben az esetben ugyanis vizsgálható és mérhető az a társadalmi bázis, amelynek képviselőire hivatkozva az NGO-k a közéleti tevékenységüket alapozzák (Holmén, 2002:3). A szakmai munka minősége és az értékek univerzalitása azonban már olyan területek, amelyek ösztársadalmi szempontból egyértelműen vitathatóak. (Saward, 2009:8). Ahhoz, hogy az ilyen alapon nyert legitimáció természetét jobban megértsük – a kritikai szakirodalom szerint – meg kell ismerkednünk az NGO-k hálózatosodásának jelenségével, amely egyrészt szervesen hozzájárul a legitimációs alapok kialakításához, másrészt fontos szerepet játszik az elemzésünk elszámoltathatósággal foglalkozó részegységében is.

A hálózatosodás lényege, hogy az egyes NGO-k egyfelől több országban működtetnek irodákat, másrészt a hasonló profilú szervezetek jó kapcsolatot ápolnak egymással (Keck & Sikkink, 1999:91). Így lehetőség nyílik arra, hogy a különböző országokban működő NGO-k fiókszervezetei egymásnak biztosítsanak megszólalási lehetőséget, vitafelületeket, így végső soron egymás munkáira hivatkozva segítsék elő az általuk képviselt (köz)politikai ügyek exponálását (Keck & Sikkink, 1999:93). Ez viszont azt is eredményezi, hogy NGO-k munkájának szakmai minőségét, tehát a legitimáció egyik forrását, maguk az NGO-k egymás között teremtik meg, amely gyakorlat – pusztán jellegéből fakadóan – nincs összhangban a modern demokráciák működési elveivel. Ezen felül a misszió alapú legitimitást, azaz NGO-k által képviselt értékek univerzalitását is részben a hálózatosodott szervezetek által biztosított széleskörű közszereplési felületek adják (Kraner & Kinsella, 2012:8). Azaz a szervezetek egymás legitimációs alapjait képezik, amely jelenség a – kritikusok szerint – szintén eltér a klasszikus demokráciák legitimáció-felfogásától (Nnafie, 2010:7). Mind a szakmai, mind a küldetés alapú legitimáció esetén hiányzik ugyanis az a széles társadalmi réteg, amelyet képviselve az NGO-k demokratikus versenytársai lehetnének a vállaltan politikai szerveződéseknek, amelyek közéleti súlya viszont ténylegesen nagyban függ azok társadalmi támogatottságától.

Ebből az aspektusból vizsgálva azonban az NGO-k mint politikai szereplők helyzeti előnnyel rendelkeznek a dedikáltan politikai szerveződésekkel szemben. Hiszen közéleti szereplésükkel átalakíthatják egy-egy társadalmi kérdés megítélését, azonban az NGO-k működése és legitimációja nem függ társadalmi támogatottságuktól (Hudson, 2001:337). Persze azt az NGO-k kritikusai is elismerik, hogy elnyomó, diktatórikus rezsimokban – éppen a demokratikus berendezkedés hiánya miatt – kifejezetten hasznos egy-egy közéleti kérdés NGO-k által történő képviselete, azonban a demokratikus társadalmi keretek között több olyan példát is látni, hogy hiányzik az a reprezentációs alap, amely egy-egy közéleti kérdést képviselő szervezet legitimációját adja (Edwards & Hulme, 1995:851).

2.2. Elszámoltathatósági problémák

Ugyancsak fontos eleme a demokratikus működésnek, hogy közéletben részt vevő politikai aktorok valamilyen módon elszámoltathatóak, számon kérhetőek legyenek a társadalom által. A klasszikus demokratikus pártrendszer keretein belül ez az általános választások útján történik, amikor is a választók direkt véleményt mondhatnak a politikai szereplők teljesítményéről. Ez természetesen kialakít egy úgynevezett politikai versenyt, ahol a bármilyen szempontból aluteljesítő politikai vagy politikai szervezet közéleti súlya csökkenhet. Ezen felül a dedikáltan politikai szereplőknek számos átláthatósági kritériumnak kell megfelelniük, amelyek segítik a választókat valós tevékenységük megítélésében.

A kritikus megközelítés szerint viszont az NGO-k és azok tagjai nem esnek ilyen jellegű elszámoltathatósági kritérium alá, ezért a politikai közösség tagjai, azaz a választók nem

mondhatnak véleményt ezen szervezetek tagjainak vagy maguknak a szervezeteknek a közéleti tevékenységéről (Edwards & Hulme, 1995:852). Az NGO-kat támogató szakirodalom számos szervezeti modellt villant ugyan fel, amelyek az NGO-k belső személyzet és vezetőválasztási mechanizmusait jellemzik, azonban a kritikusok szerint ezek közös jellemzője (Brown et al, 2012:1100), hogy javarészt az NGO-k belső vezetősége dönt a vezetés további összetételéről és – ezzel összefüggésben – a szervezet politikai céljairól. Ez a jelenség – éppen a fentebb leírt hálózatosodás miatt – azonban azt eredményezi, hogy az NGO-k vezetése jellemzően saját szempontjaik szerint, egy zárt csoportból választja ki vezetőit és képviselőit, akiknek nem kell részt venniük a politikai versenyben, azaz a számonkérhetőség demokratikus kritériuma az ő esetükben jellemzően nem valósul meg (Nelson, 2007:14). Ezen felül a politikai közösség tagjainak kevesebb lehetőségük van megismerni egy-egy NGO működését, illetve az NGO-k vezetőire is jóval kevesebb jogszabályi, átláthatóságot célzó előírás vonatkozik, mint a vállaltan politikus közéleti szereplőkre.

2.3. NGO-függetlenség – nem minden érdek nélkül

A fent leírt problémáktól függetlenül többen megjegyzik, hogy az NGO-k fontos és gyakran hasznos szerepet játszanak egy-egy ország felzárkózása vagy humanitárius feladatok ellátása terén, még akkor is, ha működésük átláthatóbbá tétele számos teoretikus szerint fontos eleme lehet a jövőbeli törvényhozási feladatoknak. Más kutatók viszont nem csak a demokratikus működés szempontjából vizsgálták az NGO-kat. Több tanulmány foglalkozik azzal a kérdéssel, hogy vajon működésük során ezek a szervezetek milyen szempontok mentén választják ki céljaikat. Azaz pusztán szakmai alapú-e a döntéshozatal – hiszen ez a megállapítás az NGO-k egyik legitimitási alapja volt – vagy más szempontok is szerepet játszanak céljaik meghatározásakor? Ebben a témában készített tanulmányt Alexander Cooley és James Ron, a két vállaltan liberális elköteleződésű egyetemi tanár, akik elismerik, hogy az NGO-k sikerrel képviselik a liberális értékeket a nemzetközi rendszer számos országában, azonban mégis megfogalmaztak néhány aggályt működésükkel kapcsolatban.

Szerintük ugyanis annyi NGO jelent meg a nemzetközi politikai térben, hogy egyszerűen túlkínálat keletkezett ezekből a szervezetekből, amelyek ezek hatására elkezdtek lényegében piaci alapon működni (Cooley & Ron, 2002:20). Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy az NGO-k hajlandók voltak engedni kitűzött, szakmailag alátámasztott céljaikból azért, hogy sikeresebbek lehessenek donorok (a működési forrásokat biztosító személyek és szervezetek) megnyerésében (Edwards & Hulme, 1995:853). Számos cég és magánszemély biztosít ugyanis forrásokat ezen szervezetek működésére, ezen forrásbiztosítás azonban – a kutatók szerint – nem feltétlenül érdek nélküli. Ezért fennáll a veszélye, hogy az NGO-k donorjaik érdekei mentén fejtik ki tevékenységüket, vagy egyszerűen nem végeznek megfelelő színvonalú tevékenységet a szűkös donorpiac vagy időkorlátok okozta feszült körülmények miatt (Cooley & Ron, 2002:21).

Utóbbi esetekre példát a kongói polgárháború és a délszláv háborúk során végzett NGO-tevékenység vizsgálata szolgáltat. Olyan sok szervezet szeretett volna humanitárius tevékenységet végezni ezekben a térségekben, hogy – egymást túllícitálva – teljesíthetetlen, vagy szakmailag megalapozatlan célokat tűztek ki maguk elé, ezzel akarván elnyerni a donorok rokonszenvét, azaz forrásokat szerezni. Ennek eredménye az lett, hogy az így létrehozott menekülttáborok a szembenálló felek toborzóterepévé váltak, vagy a rivális szervezetek – kvázi túlbuzgóságból – a szembenálló felek elől bújatták menekültként a háborús bűnöket elkövetőket is, hiszen ez a kimutatásokban több megsegített embert jelentett, tehát sikeresebbnek tűnt az adott NGO (Cooley & Ron, 2002:22-25).

Még konkrétabb példa az NGO-k esetleges elfogultságára a posztszovjet országok tranzíciós időszakához köthető. Ekkor számos NGO foglalkozott a nyugati normák megkövetelte jogszabályi környezet kialakításával, amely tevékenységüket azonban jellemzően nyugati donorcégek

finanszírozták. Ilyen esetekben előfordult, hogy az NGO-k lényegében lobbitevékenységet folytatva közvetlenül képviselték adományozóik érdekeit egy-egy ország törvényhozási folyamatiban (Cooley & Ron, 2002:20-22). Éppen ezért számos szakirodalom már lényegében lobbistaként kezeli az NGO-k egy csoportját. Azonban ezen terület szabályozása jóval szigorúbb, mint a rendszerint civil szervezetekre vonatkozó törvények hatálya alatt működő NGO-ké.

2.4. NGO-k befolyása a politikai térben

A különböző NGO-k nemzetközi elismertsége, autoritása és szakmaisága nagyban függ attól, hogy ezen szervezetek országoktól és politikától független szereplőként definiálják magukat (Kelley & Simmons, 2015:1148). Az NGO-k valóban nem kormányzati szervek, és munkájukat az esetek többségében szakértők bevonásával végzik. E szervezetek közül többről is elmondható, hogy nemes célok érdekében hozták létre. Ez ugyanakkor nem jelenti azt, hogy ezeknek a szervezeteknek ne lennének meg a maguk politikai, vagy egyéb céljai, tevékenységüket sokszor ugyanis adott érdekek mentén, azok képviseletében látják el. Éppen ezért ezekben az esetekben e szervezetek nem lehetnek teljesen értéksemlegesek. Mivel nem teljesen értéksemlegesek, ezért nem lehetnek előítéletektől sem mentesek, s ez adott esetben munkásságukban is megmutatkozhat. Jól látható például, hogy az elismert nemzetközi NGO-k többsége továbbra is a nyugati kultúrkörből származó országokhoz kapcsolódik. A szervezetekben dolgozók gondolkodása így alapvetően ehhez a kultúrkörhöz kapcsolódik, munkájuk során pedig óhatatlanul is kulturális előítéletekkel élnek. (Munck, 2009:29)

Ehhez kapcsolódik az a jelenség, hogy az univerzális értékek automatizált, sematikus exportja komoly feszültségeket és torzulásokat okozhat bizonyos fejlődő országok számára. Ráadásul mindez úgy történik, hogy a jogos kritikákat megfogalmazókat az NGO-k a közéletben a legegyszerűbb politikai eszközökkel szerelik le. „Ki ne támogatná a demokráciát, a jogállamiságot, az emberi jogok védelmét?”-típusú érvek lehetetlenné teszik a sematikus értékexport következményeinek objektív vizsgálatát.

Ennek legegyszerűbb példája a valamennyi ország számára nagyon fontos jogállamiság eszményének terjesztése. Az ebben a világban tevékenykedve tapasztalatokat szerző kutatóknak a „rule of law” eszméjének terjesztéséről szóló tanulmány éppen ezeket a kérdéseket veti fel. Álláspontja szerint egy adott országban működő rendszer teljes körű exportja eleve problémákat vethet fel, ahhoz ugyanis, hogy a jogállamiság, mint működő rendszer kialakulhasson, egy adott országnak rendelkeznie kell a szükséges hagyományokkal, amelyek a „rule of law” elvének a befogadó közeget megteremtik. Éppen ezért a megfelelő hagyományok hiányában egy ország nem tudja sikeresen átültetni ezt az eszményt a hétköznapjaiba, ami számos negatív következménnyel járhat. Az említett tanulmány szerzője szerint ilyen következmény például, hogy kialakult az országoknak egyfajta nemzetközi „rangosora”, amely rangsorban annak alapján lehet előrébb kerülni, hogy a „rule of law” eszméje mennyire elterjedt a vizsgált országban. Egy másik negatív következmény, hogy a jogállamiságnak ilyen módon történő kiépülése tulajdonképpen a gazdasági érdekcsoportoknak kedvez. Mivel egy jogállamban a jogi és a politikai stabilitás elérése az elsődleges cél, ez kedvez az amúgy is jelentős tőkével rendelkező befektetői köröknek, akik kiszámítható, stabil gazdasági környezetre, és kevés állami jelenletre számíthatnak. Egyes gazdasági csoportok magánszereplőként úgy szólhatnak bele a jogi normákat kialakításába, hogy az állam tulajdonképpen a befektetők érdekei mentén működik. Ez a viselkedési forma ráadásul az állam polgárait is hatással van. A gazdasági szereplők által kialakított normák és intézmények az adott ország polgárainak életét is befolyásolják, így privát szférájuk, vagyis tulajdonképpen az adott ország hagyományai és szokásai sérülnek. Szintén egy más következmény, hogy „rule of law” fogalmának van egy olyan formális olvasata is, amelyet akár egy diktatórikus politikai berendezkedésű ország is magáénak vallhat. Ezért az emberi jogi szempontok attól még csorbát szenvedhetnek, hogy formális értelemben megvalósul a „rule of law” elve. Itt az említett tanulmány szerzője példaként

Indiát hozza, amely kiváló befektetési terep, azonban az emberi jogi szempontokból illetve a szegénység visszaszorítása tekintetében messze alulmúlja a fejlett országokat. (Humphreys, 2012)

A fenti jelenségekkel összefüggésben, de külön bekezdésben fontos kiemelni egy másik folyamatot is: ahogyan az NGO-k egyre nagyobb befolyásra tesznek szert és nő az autoritásuk, annál inkább képesek az országok befolyásolására is. Bizonyos nemzetközi szervezetek ma már egyre inkább egyfajta új nemzetközi globális igazgatási funkciót látnak el (Cooley & Snyder, 2015:21). Az NGO-k különböző nemzetközi jó gyakorlatokat dolgoznak ki, s ezeket hitelességüknek, illetve bizonyos országok támogatásának köszönhetően idővel akár rá is kényszeríthetik más, főként gyengébb fejlődő országokra (Kelley & Simmons, 2015: 1149). Az NGO-k politikai céljai tekintetében megkülönböztethetünk külső és belső célokat. A külső politikai célok alatt azt értjük, amikor egy ország kormányzata a nemzetközi mutatókat arra használja, hogy nyomást gyakoroljon más, általában gyengébb országokra. A belső politikai céloknak alapvetően két formája lehet. Egyrészt a regnáló rezsim felhasználhatja az NGO-kat és munkásságukat az ellenzék elcsitítására és saját eredményeinek felmagasztalására. (Cooley & Snyder, 2015:77) A különböző NGO-k azonban az ellenzék kezébe is erős politikai eszközt adhatnak, amivel sikeresen buktathatják meg a kormányzó erőket. Arra, hogy az ellenzék vagy kormánykritikus civil szereplők, amelyeknek sokszor kiterjedt külföldi kapcsolataik is vannak, belső nyomásgyakorlás alá helyezik az országok akár demokratikusan is megválasztott kormányzatát, számos példát láthatunk főként a volt szovjet tagköztársaságok között (Schueth, 2011:53-55). Ráadásul éppen a szakirodalom azt is egyértelművé teszi, hogy több NGO-ról is elmondható, hogy nem mentesül az állami nyomásgyakorlástól és a hatalmi politikától, sőt bizonyos esetekben ezen szervezetek mögött konkrét állami érdekek (is) állnak (Adler-Nissen, 2014:144).

2.5. Filantrópiának tűnő befolyásszerzés

A filantróp tevékenység szerves részét képezi az üzleti életnek, különösen az az Egyesült Államokban, ahol sikeres vállalatok és üzletemberek – emberbaráti céllal – civil szervezetekbe, alapítványokba, NGO-kba csoportosítják – jótékonyág címszó alatt – saját tőkéjük egy részét. A szakirodalom azonban több kritikát is megfogalmaz ezzel a tevékenységgel kapcsolatban (Schwarz, 2013:7). Egyrészt az alapítványok más adójogi kategória alá esnek, mint a magánszemélyek vagy cégek, ezért a jótékonykodás címszó alatt végzett tevékenységek jóval kevesebb adókötelezettséggel járnak az adományozónak, mintha magán vagy céges vagyoneként számolná el azokat (Katz, 2013). Egyszerűbben fogalmazva az alapítványoknak szánt támogatások gyakorlata sok szempontból az adóelkerülés egyfajta eszközévé vált. Ráadásul ezen alapítványok vezetőségi tagjai között gyakran helyt kap az adományozó cég képviselője vagy az adományozó üzletember (Reich, 2013). Ilyen értelemben ezek az adományozások pusztán forrásátcsoportosításként tekinthetőek, amelyek következtében az adományozó vagyona kedvezőbb adójogi kategória alá esik, másrészt erőforrásait könnyebben használhatja a tanulmányunkban már részletezett lobbitevékenységre.

Ezen felül, bár ezen alapítványok jellemzően hivatalosan jótékonyági és emberbarát tevékenységet folytatnak, programjaik a törvényhozás munkájának olyan irányú befolyásolását célozzák, amelyek vagy politikai értékvallás mentén, vagy egyenesen az eredeti adományozó üzleti elképzeléseinek megfelelően alakulnak (McGoey, 2015). Mint azt tanulmányunkban később részletezzük, ilyen filantróp adományláncokon keresztül egy-egy üzleti kör számos országban jelenlévő politikai tényezővé válhat úgy, hogy a korábban részletezett legitimitációs és elszámoltathatósági problémák igazak maradnak rájuk.

2.6. Az NGO mint lobbicég

Egy 2013-ban készült európai szintű tanulmány a lobbizással kapcsolatos percepciókat vizsgálva azt találta, hogy a megkérdezettek többsége, 51 százaléka szerint az NGO-kra illik a lobbisták kifejezés. Észtországbán 100%, Finnországbán 93%, Lettországbán 80%, Hollandiában pedig 78% azonosította a NGO-kat lobbistaként. Bár a többség szerint az NGO-k inkább transzparensnek

tekinthetőek a lobbizásban, az azonban a többség szerint (56%) egyértelmű, hogy álláspontjuk sokkal inkább percepciók és érzelmek által vezérelt, mint más – például iparági – lobbisták esetében, akiknél a tények sokkal inkább meghatározóak. (Burson-Marsteller, 2013)

Éppen a fenti kutatás által is érintett kérdés, nevezetesen az NGO-k lobbitevékenységében – más érdekcsoportokkal szemben jobban – megjelenő érzelmek által vezéreltség dominanciája a tényekre való támaszkodással szemben, az a faktor, amely az NGO-k tevékenységének elszámoltathatóságában nem, vagy csak nagyon részlegesen jelenik meg. A NGO-k működését vizsgáló nemzetközi szakirodalom az elszámoltathatóság kérdésében elsősorban inkább olyan technikai kérdésekre fókuszál, mint a pénzügyi integritás, a szervezet megfelelően leírt belső működési rendje, struktúrák, illetve az üzeneteikkel kapcsolatos elérés, azaz milyen hatékonysággal tudnak szélesebb tömegeket, vagy szűkebb célcsoportokat elérni. (Nelson, 2007) Ugyanakkor az üzenetek jellegét, tényeken való alapulását jellemzően sokkal kevésbé veszik figyelembe.

3. Nemzetközi trendek

Megvizsgálva a nemzetközi szabályozási trendeket, az alábbiak állapítatók meg. Látható, hogy egyfelől a lobbicégekhez vonatkozó szabályozás összességében jóval szigorúbb a hagyományos értelemben vett NGO-kra vonatkozó szabályozásnál, azonban tanulmányunk fenti megállapításait – mi szerint az NGO-k gyakran aktív lobbistaként funkcionálnak – a legfrissebb törvényhozási trendek is kezdik figyelembe venni. Jó példa erre az ausztriai, 2013-ban életbe lépett szabályozási rendszer, amely már egyes esetekben NGO-knak is kötelezővé teszi a lobbistaként történő regisztrációt. Más országokhoz hasonlóan a regisztrációs kötelezettséget elmulasztó szervezeteket pénzbüntetéssel sújtják (Transparency International Austria, 2014). Az osztrák szabályozás a vizsgált országok közül a legfrissebb. Újszerűsége legfőképp abban van, hogy a lobbitevékenységet végző szervezeteket tipizálja, illetve, hogy a működésük során ilyen tevékenységet is végző NGO-k egy részét is beveszi ebbe a keretbe. Így, példának okáért az Amnesty International, a Greenpeace és a WWF is e kategóriába tartozó regisztrált szervezetként van nyilvántartva. (Lobbying, - und Interessenvertretungsregister, 2017)

Az Amerikai Egyesült Államok és Németország lobbitevékenységet szabályozó jogi keretrendszere hasonló elvek mentén fogalmazódott meg. Mivel ezen országok vonatkozó jogi normái a legrégebbiek az ilyen jellegű jogszabályok között, ezért az NGO-k lobbitevékenységével kapcsolatos előírások nem találhatók meg közöttük, azonban magukat a lobbicégeket mindhárom állam szigorúan szabályozza. Az USA szabályozásánál érdemes megemlíteni, hogy a II. világháború és a hidegháború éveiben a máig hatályban lévő Foreign Agent Registration Act (FARA) néven ismert szabályozás a civil szervezetekre is jóval szigorúbb, a lobbiszervezetekhez hasonló szabályozás vonatkozott. Az eredeti FARA szabályozáshoz hasonló jogi keretrendszert vezetett be 2017-től Izrael is, amely szintén az NGO-k mint politikai aktorok működési kereteit igyekszik az átláthatóság irányába terelni azzal, hogy – a pártokhoz és lobbicégekhez hasonlóan – az NGO-k is kötelesek beszámolni forrásaik eredetéről és donorjaik kilétéről. Németországban a lobbizásra úgy tekintenek, mint amely segít bővíteni a kapcsolatokat az állampolgárok és a törvényhozók között, másrésztől ugyanakkor – idegen szó lévén – jellemzően „a titkosság és illegitim befolyásolással kapcsolatos konnotációk is kötődnek hozzá” (Chari & Murphy, 2006: 55-57) (Chari et. al., 2011:14).

4. Az Egyesült Államok szabályozása a gyakorlatban

Az USA nemzetközi összehasonlításban szigorúan szabályozza az országban kifejtett lobbitevékenységet, ezen belül pedig elmondható, hogy a belföldi érdekek érvényesítéséhez képest sokkal nagyobb elvárásokat támaszt a külföldről irányuló befolyásgyakorlással szemben.

4.1. A FARA célja és története

Az Amerikai Egyesült Államok Kongresszusa az országban egyre csak terjedő külföldi propagandára válaszul 1938-ban elfogadta az ún. „külföldi ügynökök” regisztrációs kötelezettségét előíró Foreign Agents Registration Act (FARA) nevű törvényt. Elsőként a külföldi kormányok és pártok, valamint ezek megbízottjai kerültek a náci és kommunista ideológia térnyerésétől tartó amerikai kormányzat célkeresztjébe. Ugyanakkor a második világháborút követően a globálisan növekvő politikai és gazdasági dominanciával rendelkező USA felismerte, hogy az amerikai szakpolitikai döntésekben egyre inkább érdekeltek a külföldi szereplők, akik emiatt tanácsadók, lobbistákon keresztül igyekeztek politikai befolyást szerezni (Law, 1982:368). Erre adott reakcióként értelmezhetőek az 1966-os törvénymódosítások, amelyek bővítették a FARA által lefedett tevékenységek és külföldi megbízók körét. Kijelenthető, hogy napjainkban már elsősorban a gazdasági érdekérvényesítés nyomán követésére használható a külföldi ügynökök nyilvántartása, hiszen maguk a külföldi kormányok is főleg turisztikai minisztériumon vagy ügynökségen, illetve például gazdasági kamarákon keresztül bíznak meg amerikai lobbistákat. A FARA megváltozott funkciója viszont egyúttal rávilágít a területen megjelenő veszélyekre és a szabályozás (vagy annak továbbfejlesztésének) szükségességére.

4.2. Modernkori FARA-esetek

Némi meglepetést okozott, amikor 2013-ban kiderült: a német Deutsche Telekom több pénzt költött az amerikai kormányzat befolyásolására, mint bármelyik külföldi állam vagy más cég (Sunlight Foundation, 2014). Esetükben ráadásul nem egy amerikai lobbicég van megbízva az érdekérvényesítéssel, hanem a német telekom óriásnak az amerikai leányvállalata maga szerepel a FARA adatbázisában külföldi ügynökként. Hasonló helyzetben van az urándúsítókat működtető, ezáltal a nukleáris energia terjedésében érdekelt Urenco, amely a brit-német-holland tulajdonú cégcsoport részeként szintén regisztrált mint külföldi ügynök. A különböző állami szerveken és cégeken keresztül több tucat külföldi ügynököt megbízó Szaúd-Arábia ezzel szemben az olajipar erősödéséért dolgozik.

A külföldi ügynökök egyik legaktívabbja és mostanra leghírhedtebbje a Podesta Group nevű washingtoni lobbicég, amelyet a demokrata vezetésű amerikai politikát valósággal behálózó Podesta-testvérek alapítottak. Tony Podesta az egyik legbefolyásosabb lobbistaként egyaránt képviselt pénzügyi és olajipari óriásokat, valamint közel-keleti országokat, miközben részt vett demokrata politikusok, köztük Bill Clinton választási kampányában. John Podesta egyenesen Bill Clinton egykori kabinetvezetője és Barack Obama tanácsadója, legutóbb pedig Hillary Clinton 2016-os kampánymenedzsere volt, akinek feltört email fiókjából egy olyan világ sejtett fel, amelyben a politika, az üzleti érdekek és a külföldi befolyásgyakorlás összefonódása aggodalomra ad okot.

Nem véletlen, hogy a szakértők jelentős része mind a lobbiszabályozás (American Bar Association, 2011; Luneburg, 2009; Straus, 2015), mind pedig a külföldi ügynökök nyilvántartása (Atieh, 2010; POGO, 2014) terén még a jelenleginél is szigorúbb szabályozást és végrehajtást sürgetnek.

5. Hazai példák külföldi támogatásokra támaszkodó NGO-k működésére

A fentiekben bemutatuk az elmúlt évtizedekben tapasztalt különböző trendeket, így például a piaci túlkínálat miatt nemzetközi támogatásokért és forrásokért folytatott versengést, vagy a hálózatosodás folyamatát. Ezekre a trendekre a külföldi forrásokra jelentős mértékben támaszkodó Magyarországon tevékenykedő NGO-k működésében is találunk példákat.

Az említett kategóriába sorolható szervezetek támogatói között kiemelkedő szponzornak számít az Open Society Institute Budapest Foundation. Mindemellett más külföldi támogatók is jelen vannak, így többek között a Network of European Foundations, az Environmental Partnership Assosiation, a Norvég Civil Támogatási Alap, a PRO ASYL Alapítványtól, a The Unitarian Universalist Service Committee, a The Oak Foundation, Sigrid Rausing Trust, illetve a Media Legal

Defence Initiative. Az említett támogatásokból olyan programok megvalósítására vannak példák, amelyekben a Magyarországon tevékenykedő NGO-k aktuális belpolitikai kérdésnek számító ügyekben (mint például a migrációs válság, azonos neműek házassága, drogliberalizáció) alapvetően a forrásokat folyósító külföldi támogatók politikai értékválasztása mentén foglaltak állást. (EKINT, 2015) (EKINT, 2016) (K-Monitor, 2016) (atlatszo.hu, 2016) (Krétakör, 2016) (Amnesty International Magyarország, 2016) (Magyar Helsinki Bizottság, 2016) (Társaság a Szabadságjogokért, 2016) Az említett kérdésekben történt politikai értékvallás abban is megmutatkozott, hogy a hazai politikai szereplők közül többen is támogatóan viszonyultak a szervezetek programjaihoz, az általuk megjelenített ügyekhez. (Együtt, 2015) (PM, 2017) (Demokratikus Koalíció, 2015) (MSZP, 2015) (LMP, 2014)

A hálózatosodás jelenségére szolgálhatnak hazai példával a külföldi támogatásra jelentős mértékben támaszkodó oknyomozó portálokat üzemeltető szervezetek hírszerkesztési szokásai. E portálok ugyanis rendszeresen egymásra hivatkozva közölnek – többek között aktuális belpolitikai tartalmú – írásokat, elemzéseket. A portálok üzemeltetése és működése a vizsgált időszakban több esetben is azonos külföldi forrásokból származó (például Open Society Institute Budapest) jelentős összegű támogatásokkal valósult meg. (K-Monitor, 2016) (atlatszo.hu, 2016)

Mindemellett arra is találhatunk példát, amikor a külföldi források egy része olyan Magyarországon bejegyzett szervezeteken keresztül jut el az NGO-khoz, amelyek egyébként szintén külföldi forrásokból működnek. Ennek eredményeként a támogatás látszólag két belföldi szervezet között valósul meg, azonban gyakorlatilag külföldi támogatásról beszélhetünk. Hazai példával szolgálnak erre az Ökotárs Alapítványon keresztül megvalósuló támogatások. Az Alapítványt többek között olyan külföldi szervezetek támogatják, mint a Network of European Foundations, az Environmental Partnership Assosiation és a Norvég Civil Támogatási Alap. (Ökotárs, 2016)

6. Konklúzió

Tanulmányunk megállapításai mentén belátható, hogy a NGO-k aktív szereplői a nemzetközi és az egyes országok belpolitikai életének is. Nemzetközi hálózataik révén számos államban fejtik ki tevékenységüket. Az ilyen szervezetek gyakorta politikai értékeket vállalnak fel és promotálnak a célországokban. Szemben a hagyományos politikai szereplőkkel, e szervezetek esetében a demokratikus legitimitáció nem áll fel, és csak bizonyos esetekben eredeztethető a társadalmi támogatottságból. Az ilyen szervezetek sokszor az úgynevezett hálózatosodás eszközével élve teremtik meg egymás legitimitását. A demokratikus elszámoltathatósági kritériumok is mérsékelten érvényesülnek esetükben, mivel viszonylag zárt vezetésű entitásként döntéshozatali mechanizmusaik és vezetőválasztási eljárásaik ismeretlenek maradnak a politikai közösség tagjai előtt. Ezen felül ezen szervezetek nagyban függenek az úgynevezett donoroktól, amelyek a szervezetek működéséhez szükséges anyagi forrásokat biztosítják. Ez viszont az NGO-szektor olyan jellegű piacosodásához vezet, amely keretek között ezen szervezetek könnyen donorjaik lobbistájává válhatnak és válnak.

Megvizsgálva a nyugati szabályozási trendeket látható, hogy a fentebb bemutatott növekvő politikai szerepvállalásuk miatt egyre több állam kapcsolja össze a törvényhozás szintjén is a NGO-k tevékenységét és klasszikus lobbizást. Ez jelenség egy olyan kihívás az államok számára, amelynek törvényi szabályozása mindenképpen megfontolandó, elsősorban azért, mert az NGO-k egyre nagyobb politikai súllyal vesznek részt a közéletet meghatározó témák és azok értelmezésének kialakításában.

7. Felhasznált irodalom

Adler-Nissen, Rebecca, (2014): Stigma management in international relations: Transgressive identities, norms and order in international society. International Organization

- Adler-Nissen, Rebecca, (2014): Stigma management in international relations: Transgressive identities, norms and order in international society. International Organization
- Ahmed, Shamima & Potter, David M. (2006): NGOs in International Politics.
- Alan Rix (1993): Japan's Foreign Aid Challenge: Policy Reform and Aid Leadership (London: Routledge, 1993).
- American Bar Association (2011): Lobbying Law in the Spotlight: Challenges and Proposed Improvements. Report of the Task Force on Federal Lobbying Laws Section of Administrative Law and Regulatory Practice.
- Amnesty International Magyarország (2016): Egyszerűsített éves beszámoló – 2015.
- Atieh, Jahad (2010): Foreign Agents: Updating FARA to Protect American Democracy. University of Pennsylvania Journal of International Law, 31. évfolyam, 4. szám, 1051-1088. oldal
- Brown, David L. & Ebrahim, Alnoor & Batliwala, Srilatha (2012) Governing International Advocacy NGOs
- Burson-Marsteller (2013): Effective Lobbying In Europe - The View of Policy-Makers.
- Carnegie Europe (2017): Global Civic Activism in Flux – Case studies from eight countries show how civic activism across the world is evolving and reveal crosscutting themes relevant to the future of civil society support.
- Chari & Murphy (2006): Examining and Assessing the Regulation of Lobbyists in Canada, the USA, the EU institutions, and Germany: A Report for the Department of the Environment, Heritage and Local Government.
- Chari, Raj – Murphy, Gary (2006): Examining and Assessing the Regulation of Lobbyists in Canada, the USA, the EU institutions, and Germany: A Report for the Department of the Environment, Heritage and Local Government.
- Chari, Raj & Hogan, John & Murphy, Gary (2011): Report on the Legal Framework for the Regulation of Lobbying in the Council Of Europe Member States - European Commission For Democracy Through Law (Venice Commission).
- Cooley, Alexander & Ron, James (2002): The NGO Scramble - Organizational Insecurity and the Political Economy of Transnational Action, International Security, Vol. 27, No. 1 (Summer 2002), pp. 5–39
- Cooley, Alexander & Snyder, Jack (2015): Ranking the World: Grading States as a Tool of Global Governance. Cambridge University Press, Cambridge
- Demokratikus Koalíció (2015): Közlemény: az Orbán kormány az emberi jogok fő ellensége Magyarországon.
- Edwards, Michael & Hulme, David (1995): NGO Performance and Accountability in the Post-Cold War World, Journal of International Development: Vol. 7, No. 6, 849-856.
- EKINT – Eötvös Károly Nonprofit Közhasznú Kft (2016): Egyszerűsített éves beszámoló mérlege – 2015.
- EKINT – Eötvös Károly Nonprofit Közhasznú Kft (2015): Demokratikus ellenzéki pártok válaszai az EKINT Alkotmánypolitikai vázlatára.
- Együtt (2015): Az Együtt a menekültügyi törvények hatályon kívül helyezését követeli a Fidesz–KDNP-től.

- Holmén, Hans (2002): NGOs, Networking, and Problems of Representation, Linköping University and ICER
- Honest Leadership and Open Government Act
- Hudson, Alan (2001): NGOs' Transnational Advocacy networks: from 'legitimacy' to 'political responsibility', *Global Networks* 1, 4
- Humphreys, Stephen (2012): *Theatre of the Rule of Law*, Cambridge University Press.
- Katz, S. (2013): *Curb Mega-Foundations*, Boston Review
- Keck, Margaret E. & Sikkink, Kathryn (1999): *Transnational Advocacy Networks in International and Regional Politics*, Blackwell Publishers
- Kelley, Judith & Simmons, Beth, (2015): Politics by number: indicators as social pressure in international relations. *American Journal of Political Science*, 59,1
- K-Monitor (2016): Egyszerűsített éves beszámoló mérlege – 2015.
- Kraner, Mariah & Kinsella, David (2012): *NGO sin the Transitional Development Network: Exploring Relational Resources in the Promotion of Food Security*
- Krétakör (2016): Egyszerűsített éves beszámoló mérlege – 2015.
- Law, Yuk K. (1982): The Foreign Agents Registration Act: A New Standard for Determining Agency. *Fordham International Law Journal*, 6. évfolyam, 2. szám, 365-382. oldal
- LMP (2014): Az LMP EP-listavezetői fogadalmat tettek a korrupció elleni küzdelemért és a menekültek jogainak védelméért.
- Lobbying Disclosure Act, 1995
- Lobbying, - und Interessenvertretungsregister, 2017
- Lunenburg, William V. (2009): The Evolution of Federal Lobbying Regulation: Where We Are Now and Where We Should Be Going. *McGeorge Law Review*, 41. évfolyam, 4. szám, 85-130. oldal
- Magyar Helsinki Bizottság (2016): *A menekültvédelem jövője Magyarországon*.
- Magyar Helsinki Bizottság (2016): *Közhasznú beszámoló pénzügyi melléklettel – 2015*.
- McGoey, L (2015): *No Such Thing as a Free Gift: The Gates Foundation and the price of philanthropy*, Verso Books
- Munck, Gerardo L. (2009): *Measuring Democracy: A Bridge Between Scholarship and Politics*. Johns Hopkins University Press, Baltimore
- MSZP (2015): Orbán ázsiai típusú féldiktatúrába vezette Magyarországot.
- Nelson, Jane (2007): *The Operation of Non-Governmental Organizations (NGOs) in a World of Corporate and Other Codes Conduct*.
- Nnafie, Souliman (2010): *Assessing Political Responsibility of Transnational Advocacy Networks through Social Network Analysis*, Eindhoven University of Technology
- Nyílt Társadalom Alapítványok (2015): *Magyar támogatottjaink*.
- Ökotárs (2016) – Egyszerűsített éves beszámoló mérlege – 2015.
- PM (2017): *A Párbeszéd támogatja Majtényi László köztársasági-elnök jelöltségét*.
- POGO – Project on Government Oversight (2014): *Loopholes, Filing Failures, and Lax Enforcement: How the Foreign Agents Registration Act Falls Short*.

- Reich, R. (2013). Democratic Standards for Philanthropy, Boston Review
- Saward, Michael (2009): Authorisation and Authenticity: Representation and the Unelected, The Journal of Political Philosophy: Volume 17, Number 1, 2009, pp. 1-22.
- Schueth, Sam, (2011): Assembling International Competitiveness: The Republic of Georgia, USAID, and the Doing Business Project. Economic Geography, 87,1. 51–77
- Schwarz, Yannick (2016): Philanthropy and Political Influence - A case study on the link between symbolic capital, political access and public perception of Bill Gates, Lund University
- Straus, Jacob R. (2015): The Lobbying Disclosure Act at 20: Analysis and Issues for Congress. Congressional Research Service report R44292.
- Sunlight Foundation (2014): What foreign interests spent the most to influence the USA?
- Tarrow, Sidney (1998): Power in Movement: Social Movements and Contentious Politics, 2nd ed. (Cambridge, MA: Cambridge Univ. Press, 1998).
- Társaság a Szabadságjogokért (2016): Beszámoló – 2015.
- Transparency International Austria (2014): Lobbying in Austria.
- Van Tuijl, Peter & Jordan, Lisa (2000): Political Responsibility in Transnational NGO Advocacy
- Waltz, Kenneth (1986): “Political Structures,” in Neorealism and Its Critics, ed. R. Keohane (New York: Columbia Univ. Press, 1986), 88.